

13. Commonwealth of Scientists and Teachers: L.V. Zankov. Conversations with teachers. We work under the system of L.V. Zankov: Kn. for the teacher / sost. MV Zvereva, N.K. Indik. Moscow: Enlightenment, 1991. 272 pp.
14. Shchukina G.I. The Role of Activities in the Educational Process: Kn. for the teacher. Moscow: Enlightenment, 1986. 142 p.

Одержано статтю: 23.05.2019

Прийнято до друку: 06.06.2019

УДК 378:373.3]:005.336.2

DOI: 10.15330/esu.16.124-129

Дмитро Пріма,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Волинський інститут післядипломної
педагогічної освіти (м. Луцьк, Україна)

Dmytro Prima,

Candidate of pedagogical sciences (PhD),
Associate Professor, Volyn Institute of Postgraduate
Pedagogical Education (Lutsk, Ukraine)
primar@ukr.net

ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ – ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

PROFESSIONAL ORIENTATION AS A PRECONDITION OF FORMING THE PROFESSIONAL SELF-DEFINITION OF THE FUTURE ELEMENTARY SCHOOL TEACHER

У статті синтезовано розкрито аспекти сутнісної характеристики професійної орієнтації як науково-практичної системи підготовки особистості до свідомого професійного самовизначення, передумови формування професійного самовизначення майбутнього вчителя початкової школи. Внесено деякі уточнення щодо трактування ключових понять “професія”, “професійна орієнтація”, “професійне самовизначення” як суміжних, що пов’язані з профорієнтацією. Професійне самовизначення розглядається як довготривалий, динамічний, цілісний процес входження у професію, результат вибору і проектування майбутньої педагогічної діяльності вчителя початкової школи, який відбувається в освітньому середовищі закладу вищої освіти шляхом усвідомленого й активного ставлення студента до власної життєвої перспективи, до оволодіння майбутньою професією. Зроблено висновок, що професійна орієнтація в сучасних умовах фахової підготовки майбутнього вчителя початкової школи нової формації, здатного і спроможного втілювати у життя нові освітні настанови, стратегії, має досягти своїх головних цілей – його готовності до професійного самовизначення, що відповідає індивідуальним здібностям кожної особистості та потребам сучасного ринку праці.

Ключові слова: майбутній учитель, початкова школа, професія, професійна орієнтація, професійне самовизначення.

The article is synthesized the aspects of the essential characteristic of professional orientation as a scientific-practical system of person’s training for conscious professional self-determination, the preconditions for the formation of professional self-determination of the future elementary school teacher. Some clarifications were given regarding the interpretation of the key concepts of "profession", "professional orientation", "professional self-determination" as adjacent, related to vocational guidance. Professional self-determination is considered as a long-term, dynamic, holistic process of entering the profession, the result of choosing and designing the future pedagogical activity of the elementary school teacher, which takes place in the educational environment of the institution of higher education through a conscious and active attitude of the

student towards his own life prospect, to mastering the future profession. It is emphasized that in today's scientific research the tendency of expanding the interpretation of self-determination becomes more and more expressive, namely: from the understanding of it as the primary choice of profession to the disclosure of the essence of professional self-determination as a choice of the profession itself, as a necessary and important aspect of the whole process of professionalization of the individual. It was found out that the success of professional self-determination is ensured by the psychological readiness of the individual to choose a profession, which may be related to the formation of professional orientation, adequate self-esteem of the individual, its sufficient knowledge and persistent professional intentions. It is concluded that the professional orientation in the current conditions of professional training of the future teacher of the primary school of a new formation capable and able to implement new educational guidelines, strategies, should achieve its main goals – its readiness for professional self-determination, which corresponds to the individual abilities of each person and needs modern labor market.

Key words: future teacher, elementary school, profession, professional orientation, professional self-determination.

Постановка проблеми. У світлі глобальних змін у суспільстві самовизначення особистості, у тому числі і професійне, набуває визначальної значущості в процесі прийняття нею життєво важливих рішень, вибір життєвого шляху молоддю, адаптацію її до професії, позаяк адекватність вибору та рівень освоєння професії суттєво впливають на загальну якість життя. Відтак, одним із пріоритетних у житті кожної людини, в її професійній кар'єрі є питання пошуку, вибору та оволодіння професією, і водночас, формування здатності успішно й ефективно адаптуватися у майбутній фаховій діяльності. Одним із чинників, який сприяє усвідомленому вибору майбутньої професії, побудові та реалізації реалістичних професійних планів на віддалену перспективу, є система специфічних психолого-педагогічних засобів, що характеризуються як професійна орієнтація – науково-практична система підготовки особистості до свідомого професійного самовизначення (В.Лозовецька) [1, с. 5].

При цьому основна проблема, яка виникає під час входження людини у професійне середовище, є її відповідність рівню вимог цього середовища. Щодо майбутнього вчителя початкової школи, то ми виходимо з того, що сьогоднішній школі потрібен учитель не лише з високим рівнем професійної компетентності, але й із високим рівнем професійного самовизначення, який володіє системою професійно значущих ціннісних орієнтацій, мотивацією власної педагогічної діяльності, спроможністю приймати нестандартні рішення у складних педагогічних ситуаціях. Відтак, у край затребуваного характеру набуває проблема самовизначення і самореалізації особистості майбутнього вчителя, зокрема початкової школи, у професійній діяльності, що базується на міцному профорієнтаційному підґрунті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій (Р.Гуревич, В.Лозовецька, Н.Ничкало, В.Радкевич, О.Щербак та ін.) засвідчив посилення уваги вчених до висвітлення практичних аспектів професійної орієнтації особистості в сучасних соціально-економічних умовах, наявність наукових розвідок із проблем професійної орієнтації молоді в умовах ринкового середовища, розробленням відповідних технологій психолого-педагогічного супроводу означеного процесу (Є.Климов, Е.Зеєр, М.Пряжніков, С.Чистякова та ін.). У сучасній педагогічній науці активно й у різних контекстах вивчаються питання професійного самовизначення, а саме: з позиції системного підходу (Є.Климов, П.Шавір та ін.); професіографічного підходу до вивчення педагогічної діяльності вчителя (В.Сластьонін, А.Щербаков та ін.); у

розгляді етапів професійного самовизначення (І.Кон, Т.Кудрявцев). Аналіз стану розробленості проблеми зумовлює необхідність зосередити увагу на розкритті суті професійної орієнтації як передумови формування професійного самовизначення майбутнього вчителя початкової школи.

Формування цілей статті. *Метою статті* є розкриття аспектів сутнісної характеристики професійної орієнтації як передумови формування професійного самовизначення майбутнього вчителя початкової школи.

Виклад основного матеріалу дослідження й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Згідно з авторським задумом розкриття окресленої проблеми видається доцільним розпочати з уточнення понять “професія”, “професійна орієнтація”, “професійне самовизначення” як суміжних понять, що так чи інакше пов’язані з профорієнтацією. Так, за тлумачним словником української мови “професія – рід трудової діяльності, заняття, що вимагають відповідної підготовки і є для кого-небудь основним джерелом існування” [2, с. 384].

У контексті дослідження, на наш погляд, залишається актуальним визначення поняття “професія”, запропоноване, як стверджує О.Пряжнікова, ще на початку минулого століття С.Богословським: “професія – діяльність, і діяльність така, за допомогою якої ця особа бере участь в житті суспільства, яке служить йому головним джерелом матеріальних коштів для існування і повинна визнаватися за професію особистою самосвідомістю цієї особи” [3]. Конструктивною у руслі досліджуваної проблеми вважаємо позицію Є.Климова щодо визначення чотирьох підходів до трактування означеного поняття:

- 1) галузь докладання зусиль людини, тобто галузь, в якій людина здійснює свої трудові функції;
- 2) спільність людей, зайнятих певного роду трудовими функціями;
- 3) підготовленість, тобто знання, вміння, навички, завдяки якій він може виконувати певні трудові функції;
- 4) діяльність, робота професіонала, тобто розподілений у часі процес реалізації трудових функцій [4, с. 182].

Щодо терміна “професійна орієнтація” (від франц. orientation – установка), то в Українському педагогічному словнику він розглядається як “комплекс психолого-педагогічних і медичних заходів, спрямованих на оптимізацію процесу працевлаштування молоді згідно з бажаннями, нахилами і здібностями та з урахуванням потреби в спеціалістах народного господарства й суспільства в цілому” [5, с. 274]. Звертаємо увагу на те, що на сьогодні існує безліч визначень, які змістовно характеризують категорію “професійна орієнтація”. Так, наприклад, Е.Зеєр пропонує такі дефініції цього поняття:

- це система науково обґрунтованих психолого-педагогічних і медичних заходів, спрямованих на підготовку молоді до вибору професії з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей особистості та потреб суспільства;
- це науково обґрунтований розподіл людей із різних видів професійної діяльності, пов’язаний із потребами суспільства в різних професіях та придатністю індивідів до відповідних видів діяльності;
- сукупність педагогічних і психологічних заходів та комплексу різного роду інформації, спрямованих на прийняття рішення щодо оволодіння оптантом (оптація – це прийняття рішення про вибір шляху професійного розвитку; відповідно, оптант – це людина, яка приймає таке рішення) тієї або іншої професії (спеціальності), а також на вибір оптимального для досягнення цієї

мети шляхом подальшої професійної освіти [6, с. 323].

Існує думка, що важливу роль для розуміння сутності професійної орієнтації, відіграє поняття “професійне самовизначення”, яке розглядається як процес:

- усвідомлення цінності суспільно корисної праці і необхідності професійної підготовки;
- орієнтування в соціально-економічній ситуації і прогнозування престижності обраної праці;
- загальне орієнтування в світі професійної праці і виділення професійної мети;
- визначення найближчих професійних цілей як етапів і шляхів до подальшої мети;
- інформування про професії, спеціальності, професійні навчальні заклади і місця працевлаштування;
- уявлення про перешкоди до досягнення професійних цілей, про свої переваги, що сприяють реалізації намічених планів і перспектив;
- наявність системи резервних варіантів вибору на випадок невдачі за основним варіантом професійного самовизначення;
- початок практичної реалізації особистісної професійної перспективи і постійне коригування накреслених планів [6, с. 106].

Звертаємо увагу на те, що процес професійного самовизначення особистості є тривалим і розглядається як складова загального процесу її соціалізації, виховання конкурентоздатної й успішної людини. При цьому успішність професійного самовизначення забезпечується психологічною готовністю особистості до вибору професії, що може бути пов’язана з формуванням професійної спрямованості, адекватною самооцінкою особистості, її достатньою інформованістю та стійкими професійними намірами.

Професійне самовизначення особистості, на думку В.Лозовецької, може розглядатися як система, що складається зі взаємопов’язаних підсистем (компонентів), об’єднаних спільністю цілей, задач і єдністю функцій. Організаційно-функціональна підсистема – це діяльність різних соціальних інститутів, відповідальних за підготовку особистості до свідомого вибору професії, які виконують свої завдання і функційні обов’язки на основі принципу координації. Логіко-змістова підсистема – професійне просвітництво учнів (студентів), розвиток їхніх інтересів і схильностей, максимально наближених до професійних; професійна консультація, професійний підбір, соціально-професійна адаптація. Особистісна підсистема розглядається в контексті того, що особистість є суб’єктом професійного самовизначення й характеризується активною позицією, тобто прагненням до творчої діяльності, самовираженням і самоствердженням у професійній діяльності; спрямованістю, тобто стійкою домінуючою системою мотивів, переконань, інтересів, ставленням до засвоєваних знань та умінь, соціальних норм і цінностей; рівнем моральної та естетичної культури; розвитком самосвідомості; уявленням про себе, свої здібності, особливості характеру [1, с. 15].

Суттєво, що у сучасних наукових дослідженнях (Т.Кудрявцев, В.Сафін та ін.) набуває все більшої виразності тенденція розширення трактування самовизначення, а саме: від розуміння його як первинного вибору професії до розкриття суті професійного самовизначення як вибору себе у професії, як необхідного і важливого аспекту всього процесу професіоналізації особистості. У цьому контексті видається конструктивною позиція Ф.Повшедної, яка відзначає: “метою професійного самовизначення майбутнього педагога є формування внутрішньої готовності до

усвідомленої і самостійної побудови моделі власної поведінки і перспектив свого розвитку в рамках обраної професії, готовність розглядати себе особистістю, яка розвивається, самостійно знаходити особистісно значущі змісти, вибудовувати свою поведінку, формувати професійно значущі якості” [7, с. 26].

Ми погоджуємося з твердженням О.Кислої, що “професійне самовизначення – це складний багатокomпонентний процес, спрямований на вирішення майбутніми вчителями початкових класів важливих питань самоактуалізації, здійснення вибору та знаходження свого місця в житті. Це поступальний рух, що відбувається у внутрішньому й зовнішньому виявах особистості та здійснюється через прийняття рішень, які спрямовують цей рух, а також через пошук оптимальних засобів реалізації цих рішень і коригування професійних планів у напрямку їх більшої реалістичності” [8, с. 35].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, узагальнюючи вищевикладене, цілком правомірно стверджувати, що професійна орієнтація в сучасних умовах фахової підготовки майбутнього вчителя початкової школи нової формації, здатного і спроможного втілювати у життя нові освітні настанови, стратегії, має досягти своїх головних цілей – його готовності до професійного самовизначення, що відповідає індивідуальним здібностям кожної особистості та потребам сучасного ринку праці. При цьому професійне самовизначення розуміється нами як довготривалий, динамічний, цілісний процес входження у професію, результат вибору і проектування майбутньої педагогічної діяльності вчителя початкової школи, який відбувається в освітньому середовищі закладу вищої освіти шляхом усвідомленого й активного ставлення студента до власної життєвої перспективи, до оволодіння майбутньою професією. *Перспективи подальших досліджень* лежать у площині вивчення питань готовності до професійного самовизначення, формування професійної позиції майбутнього вчителя початкової школи.

Література

1. Лозовецька В.Т. (2012) Професійна орієнтація молоді в умовах сучасного ринку праці: монографія, Київ. 157 с.
2. Івченко А.О. (2006) Тлумачний словник української мови. Харків: Фоліо. 540с.
3. Пряжнікова Е.Ю. (2001) Психологические ориентиры в профессиональном самоопределении. Профессиональный потенциал. №5. С. 12-16
4. Климов Е.А. (1998) Введение в психологию труда: учебник. М.: ЮНИТИ.
5. Український педагогічний словник (1997) [укл. С.У.Гончаренко]. Київ. 374с.
6. Зеер Е.Ф. (2005) Психология профессий: учеб. пособие. М.: Академический проект.
7. Повшедная Ф. В. (2002) Методологические основы профессионального самоопределения будущего учителя: [монография]. Н. Новгород: НГПУ. 166 с.
8. Кисла О. Ф. (2008) Особливості розвитку професійного самовизначення майбутніх учителів початкових класів в умовах ступеневої підготовки: дис... канд. пед. наук; 13.00.04. Київ. 259 с.

References

1. Lozovecz'ka V.T. (2012) Profesijna oriyentaciya molodi v umovax suchasnogo ry'nku praci: monografiya, Ky'yiv. 157 s.
2. Ivchenko A.O. (2006) Tlumachny'j slovny'k ukrayins'koyi movy'. Xarkiv: Folio. 540s.
3. Pryazhnikova E.Yu. (2001) Psihologicheskie orientiryi v professionalnom samoopredelenii. Professionalnyiy potentsial. №5. S. 12-16.
4. Klimov E.A. (1998) Vvedenie v psihologiyu truda: uchebnik. M.: YuNITI.
5. Ukrayins'ky'j pedagogichny'j slovny'k (1997) [ukl. S.U.Goncharenko]. Ky'yiv. 374s.
6. Zeer E.F. (2005) Psihologiya professiy: ucheb. posobie. M.: Akademicheskiiy proekt.
7. Povshednaya F. V. (2002) Metodologicheskie osnovyi professionalnogo samoopredeleniya buduschego uchitelya: [monografiya]. N. Novgorod: NGPU. 166 s.